

Conservació i restauració de còmic: el mètode nord-americà

Durant el curs 2009-2010 vam realitzar un treball monogràfic sobre conservació i restauració de còmics nord-americans per a l'assignatura de Pràctiques de Conservació i Restauració d'Enquadernació (ES-CRBCC). Atès que no existeix bibliografia específica sobre aquest tema, visitarem botigues especialitzades en còmics i vam cercar i recopilar informació d'empreses relacionades amb aquest sector a pàgines web i blocs de col·leccionistes. Ens va semblar interessant per a la nostra professió donar a conèixer aquest sector i les seves peculiaritats, i per aquest motiu decidírem sintetitzar en un article la informació recollida i les conclusions extretes.

Conservation and restoration of comics: the North American method

During the academic year of 2009-2010 we realized a monographic assignment on conservation and restoration of North American comics, for our course of Conservation and Restoration of Bindings (ESCRBCC). Due to the absence of specific literature on this topic, we visited specialized comic stores and we searched and collected information on companies related to this sector on websites and collector blogs. We thought of interest for our profession to introduce this sector and its peculiarities, so we decided to summarize the collected information and the drawn conclusions in an article

Berta Perella Anadón. Diplomada en Conservació i Restauració del Document Gràfic per l'ESCRBCC.
Diplome in Conservation and Restoration of Graphic Documents at the ESCRBCC.
berta.perella@gmail.com

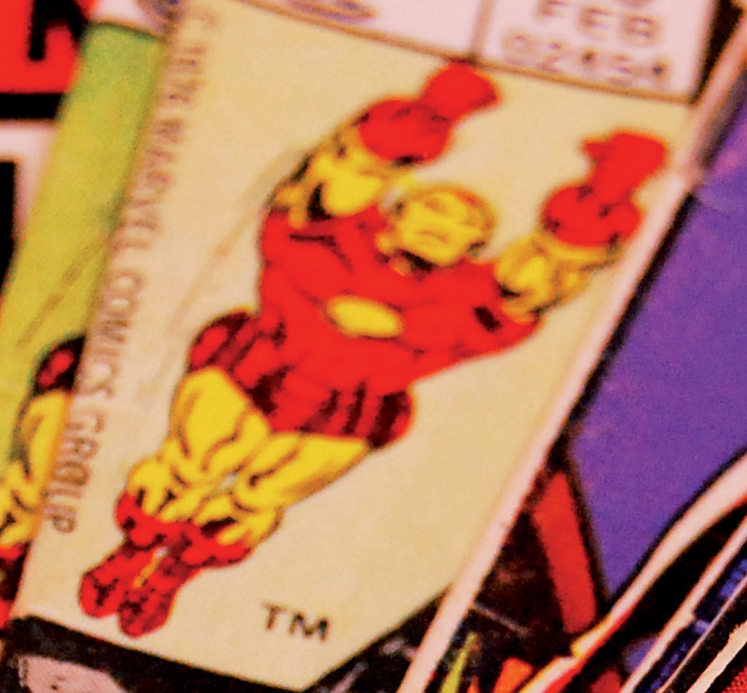
Montserrat Muiños Neira. Diplomada en Conservació i Restauració del Document Gràfic per l'ESCRBCC.
Diplome in Conservation and Restoration of Graphic Documents at the ESCRBCC.
montsemn@hotmail.es

30¢ 97 APR 02454

TM

TO HA
RET
F T
ARD

ONLY
AVE
BETW
CAP

INTRODUCCIÓ¹

En els darrers anys, el còmic ha anat guanyant una posició pròpia en el món del col·leccionisme. Quan parlem de conservació i restauració d'una obra gràfica el que ens ve al cap són dibuixos, estampes, aquarel·les, però no còmics. Hem de canviar aquesta visió ja que els col·leccionistes del còmic atorguen als seus exemplars gran valor artístic, fet que es demostra en la seva conscienciació per a conservar-los, comprant pel seu compte material per a emmagatzemar-los el més correctament possible.

Als Estats Units, on s'han adonat d'aquest fet, ja existeixen empreses totalment dedicades a subministrar material de conservació al petit usuari, així com tallers que es dediquen exclusivament a la restauració del còmic.

Així, doncs, ens hem centrat en el còmic estatunidenc perquè històricament neix allà, marcant les seves pròpies tendències de creació (format, temàtica, tècniques...), i de fet, és el país pioner en la seva conservació i restauració. **1**

En els últims anys s'ha observat a Europa una tendència a la importació de les tècniques de conservació estatunidenques a causa de la influència del mercat del còmic

nord-americà. Els seus mètodes de restauració encara no han arribat a implantar-se, però s'observa un interès creixent pels seus criteris.

L'estat espanyol no és una excepció i podem trobar a les botigues de còmics tot tipus de material per a la conservació dels exemplars, així com una tímida demanda de tallers on restaurar-los. És per aquest motiu que parar atenció a aquest sector s'està convertint en una necessitat, no només per la demanda, ni pel valor dels exemplars (superior al de moltes de les obres que ens arriben al taller), sinó per la necessitat de regular un mercat que s'aprofita dels seus clients i uns criteris d'intervenció importats que suposen, moltes vegades, una agressió per a la peça.

APARICIÓ DEL CÒMIC ALS ESTATS UNITS

Segons el diccionari de la *Real Academia Española*, la paraula còmic fa referència tant a la "sèrie o seqüència de vinyetes amb desenvolupament narratiu", com al "llibre o revista que les conté". ²

Les tires còmiques neixen a Estats Units cap a finals del segle XIX, i foren creades amb el propòsit d'atraure lectors a l'edició del dominical dels diaris locals. Molts autors varen contribuir al seu desenvolupament, però és necessari destacar a Richard Felton, il·lustrador de Joseph Pulit-

¹ Aquest article ha estat traduït de l'original en castellà per Virgínia Garau Aguiló, alumna de segon curs de l'especialitat de Conservació i Restauració de Pintura de l'ESCRBCC.

² Existeixen diverses definicions, tantes com autors que han escrit sobre el tema. Algunes de les més rellevants poden consultar-se a Scott Mc CLOUD, *Entender el cómic*, Bilbao: Astiberri, 2005; Daniele BARBERI, *Los lenguajes del cómic*, Barcelona: Ed. Paidós, 1993; Will EISNER, *La narración gráfica*, Barcelona: Ed. Norma, 2000.

Batman núm. 14 de desembre 1942-gener 1943, publicat per D.C. Comics (Fotografia: Mark S. Zaid, Squire Comics, LLC).

zer a la publicació *The Word*, de 1895. Felton va crear una tira protagonitzada per un nen petit i calb, vestit amb una camisola, anomenada *Down Hogan's Alley*. Poc després de la seva aparició, la publicació va incorporar color, motiu pel qual el personatge popularment es rebatejà com a *Yellow Kid*, ja que l'única nota de color de la tira còmica era la camisola groga del nen. Paral·lelament, l'il·lustrador Rudolph Dirck va introduir l'ús de bafarades³ a les seves tires còmiques. Fins aquell moment no hi havia diàleg entre els personatges, i per tant va suposar una revolució i consolidació de la forma moderna de la narrativa visual.

Els avenços en la impressió sobre paper, com l'ús de quatre colors, van afavorir l'aparició de noves tires còmiques a les publicacions. També varen aparèixer noves temàtiques, com la d'aventures i la ciència ficció, aquesta darrera coincidí amb el desenvolupament industrial i científic estatunidenc.

L'any 1912, Edgar Rice Burroughs va escriure una novel·la de ciència ficció que va aparèixer a la revista *All* titulada "Sota les llunes de Mart". La història va donar peu a altres històries fantàstiques, fins que el 1927 es creà *Amazing Stories*, una publicació que revolucionà la literatura americana.

L'èxit popular fou tal que el 1928, John Flint Dille, lector habitual, va decidir comprar els drets d'una de les històries i contractà l'artista Richard Calkins per a il·lustrar-la, donant lloc a les històries il·lustrades, més semblants a la nostra idea actual de còmic.

SUPORTS, ELEMENTS SUSTENTATS I TÈCNiques DE REALITZACIÓ DEL CÒMIC

El suport més comú, utilitzat des de l'aparició del còmic a finals del segle XIX, és òbviament el paper. Inicialment, les tires còmiques formaven part dels periòdics i diaris i, per tant, compartien suport. Un cop independitzades d'aquest tipus de publicacions, es va conti-

nuar utilitzant paper econòmic, de fabricació industrial i primera matèria a base de pasta de fusta. ²

Les tintes eren grasses d'impressió tipogràfica, de color negre inicialment i més tard, amb el desenvolupament de les tècniques d'impressió, s'anaren inclouent els altres colors.

Els dibuixos del còmic es realitzen tenint en compte el seu mètode de reproducció. Les primeres tires es varen dibuixar amb un senzill traç negre, ja que els diaris i revistes imprimien normalment amb el mètode d'impressió tipogràfica. El traç utilitzat era enèrgic, la gradació dels tons grisos era molt barroera, i les trames utilitzades resultaven molt dures.

El desenvolupament de l'offset (impressió policroma basada en la descomposició de la imatge original en quatre colors: groc, cian, magenta i negre), va permetre la realització de traços més delicats. Aquesta tècnica és un mètode d'impressió indirecta, atès que

³ En gravats, dibuixos, caricatures, acudits gràfics, còmics, etc., espai circumdat per una línia corba que surt de la boca o del cap d'una figura, en el qual s'hi representen paraules o pensaments atribuïts a ella.

Pàgina d'un còmic on pot apreciar-se l'esgrogueïment del paper, conseqüència del tipus de primera matèria (Fotografia: Berta Perella).

el disseny es traspassa d'una planxa d'impressió, generalment d'alumini, a una altra de cautxú abans de passar-ho al paper. La planxa es prepara amb un compost hidròfug, seguidament s'impregna en aigua i posteriorment en tinta que, com que és grassa, és repel·lida a les parts humides, depositant-se únicament a les parts amb imatge. Finalment, la imatge entintada es transfereix a un cilindre de cautxú que, ajudat per un cilindre de pressió, l'estampa al paper. ³

Més endavant, mitjançant l'aplicació de capes, s'afegí el color, i el procés s'anomenà separació manual. El color triat es col·locava a la part del dibuix que corresponia, cadascun en una planxa independent, però impreses sobre el mateix paper. El dibuixant havia d'entregar la tira amb anterioritat per a separar els colors i els traços havien de tancar zones definides de color, per la qual cosa, les vinyetes eren molt simples.

Amb l'arribada dels processos d'impressió més econòmics gràcies al mètode de l'escàner electrònic, el dibuixant pot enviar una pàgina entregant els colors a part. El treball s'accelera pel procés de gravat a tot color.

En alguns casos, podem trobar aquestes tècniques combinades entre elles, com és el cas de l'offset i la separació manual de colors.

Actualment l'ús de l'ordinador ha canviat el procés de creació en la indústria del còmic. Molts autors han reemplaçat el sistema tradicional de realització, substituint els

Detall de la tècnica d'impressió offset en un còmic (Fotografia: Berta Perella).

NOVARO

Ptas. 7

6

SUPERMÁN

REVISTA
JUVENIL

UNA CHICA
MÁS PODEROSA,
QUE SUPERMÁN

MEJORES REVISTAS
Ptas. 7
NOVARO

dissenyis previs a llapis i tinta per eines i programes informàtics de disseny. Altres combinen ambdues tècniques, de forma que realitzen els dissenys previs sobre paper i mitjançant l'ús d'un escàner els transfereixen a l'ordinador, on els desenvolupen (acoloreixen, modifiquen...) i acaben. Un cop realitzat aquest procés, el còmic s'entrega en format digital, llest per a la seva impressió.

També trobem còmics impresos utilitzant *dye-sublimation* (sublimació de tinta), que utilitza un procés d'impressió que usa calor per a transferir tinta a medis com targetes de plàstic, paper (tiquets, comprovants, entrades de cinema...) o llenços. Són molt sensibles a l'exposició lumínica i a la temperatura, si exposem el suport a fonts de calor, s'enfosqueix fins a tornar-se negre i l'element sustentat pot arribar a desaparèixer.

Amb el pas del temps, a mesura que el còmic arrela i crea un mercat propi, van sorgint nous formats i tipologies, com el còmic japonès, anomenat *manga*, i la novel·la gràfica o *comic book*.⁴ Assoleixen un nou valor artístic i les edicions es cuiden més. Trobem suports de paper de més qualitat, més gruixut, blanquejat i setinat, amb tintes d'impressió làser, juntament amb publicacions més econòmiques on s'utilitza paper reciclat i només tinta negra.

ENQUADERNACIÓ I FORMAT

Inicialment, quan els còmics deixen de formar part dels diaris i passen a ser suplementos o publicacions independents, canvien a un format de 9 x 12 polzades.⁵ S'enquadernaven de forma senzilla, unint el quadernet amb un parell de grapes. Les tapes gairebé no es distingien, ja que s'utilitzava el mateix paper que per a la resta del bloc o un paper molt semblant, donant-li únicament una mica més de gruix.

Amb el temps, el color arriba també a les portades, emprant imatges a pàgina completa per a cridar l'atenció del lector, i les tapes es dignifiquen utilitzant un paper setinat de pasta semi-química. Les grapes es van continuar utilitzant i, fins i tot, es troben avui en publicacions senzilles i en els còmics d'estil nord-americà.⁴

Actualment s'entén per còmic americà aquell que té el mateix format que els còmics publicats a Estats Units. Trobem petites variacions en les mides d'aquests còmics, que normalment indiquen la data de publicació, agrupats per edats (Edat d'Or, Plata ...). Per exemple, un còmic publicat entre els anys 40-60, pertany a l'Edat d'Or i es caracteritza per a tenir una mida inferior als publicats anteriorment.

Com hem comentat anteriorment, apareixen altres tipologies derivades d'aquest estil, com el còmic japonès

Portada de còmic realitzada en un paper de pasta semi-química per a diferenciar-la del bloc (Fotografia: Montse Muiños).

o *manga*, que presenten una enquadernació senzilla, amb tapes de cartolina plastificada i enquadrades a l'estil americà. Consisteix en adherir els quadernets o els fulls individuals directament al llom de l'enquadernació utilitzant una cola sintètica. A vegades, els quadernets s'uneixen entre si cosint-los amb un fil blanc fi, però sempre encolats al llom.⁵

En la novel·la gràfica o *comic book*, s'utilitza l'enquadernació americana, de la qual ja hem parlat, amb tapes senzilles, però també trobem edicions molt més cuidades de tapes dures, sovint amb unes cobertes de protecció.

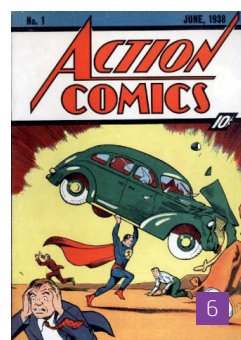
VALOR ECONÒMIC

En general, els còmics de més valor són aquells que es publicaren entre 1938 i 1979. En els darrers anys, el valor de mercat que han arribat a tenir ha anat en augment. Un clar exemple de la seva alta consideració econòmica el veiem en el preu final que ha assolit l'exemplar de *Superman* i el de *Batman*. Considerats com a joies per al món del còmic, superaren el preu més alt que mai s'havia pagat per a aquest tipus d'obres.⁶

[5] Detall de l'enquadernació americana en un còmic japonès o manga (Fotografia: Montse Muiños).

[6] Primer exemplar del còmic de *Superman*, publicat el 1938 (Fotografia: Thompson Reuters).

⁴ "Novel·la gràfica" és un terme que fa referència tant a un format de publicació com a un tipus modern d'història per a adults sorgida a finals del segle passat.

En general, es caracteritza pels següents trets:

- Format lliure.
- Un únic autor o més rarament un grup d'ells.
- Una única història, generalment més extensa que un còmic.
- Tractament literari (subjectivisme autobiogràfic, *flash backs*, diferents temps narratius, etc.).
- Destinada a un públic adult.

⁵ Equivalent a 22,86 x 30,48 cm.

⁶ El primer número de *Action Comics* (juny 1938) fou venut el febrer de 2010 per 1 milió de dòlars, xifra rècord només superada per l'exemplar de *Batman* venut tres dies després per 1,07 milions de dòlars.

Per a conèixer les característiques exactes de cada exemplar, s'ha de consultar la contraportada, on es sol especificar la informació d'impressió de cada còmic. Quan se sospita que el còmic té valor, es pot enviar a un empresa especialitzada en taxació o classificació de còmics. Són empreses amb seu a Estats Units, amb les quals es pot contactar a través d'Internet o via telefònica, i enviar els còmics des de qualsevol part del món.

L'empresa més important coneguda és *Certified Guaranty Company, LLC* (CGC), que en només 10 anys ha classificat més de 1,5 milions d'exemplars. Aquesta empresa no compra ni ven còmics, només els taxa i els restaura, i per tant el seu examen és totalment imparcial.

L'expedició d'aquests certificats de valor és costosa i, per això, a les cases de subhastes de còmics de més renom hi ha algunes pautes per a realitzar un examen previ abans de decidir si val la pena enviar l'exemplar. També és possible demanar una avaluació confidencial prèvia, com la que ofereix la casa de subhastes *Heritage Auction Galleries*,⁷ o consultar guies com l'*Overstreet Comic Book Price Guide* de Robert M. Overstreet, que es pot trobar a llibreries o consultar-se en línia.⁸

L'estat de conservació és essencial en la taxació dels còmics, així, aquells de més valor seran els que presentin les millors condicions sense haver estat restaurats. A l'hora d'examinar-los, es comença des de l'exterior (les tapes) i després s'avalua l'interior (bloc), fins arribar a una qualificació final.

En general, s'observa que no faltin pàgines, que el paper no presenti esgrogueïment, ni debilitat en el suport, i es valoren els defectes que pugui tenir, com estrips, pèrdues, deformacions, desgast del suport...

Això suposa un clar indicador que els còmics estan guanyant un lloc rellevant dins de les col·leccions d'obra gràfica i, per tant, és necessari difondre i aplicar els mateixos criteris de conservació i restauració que respectem per a tot document gràfic.

QUALIFICACIÓ SEGONS LA CGC

A continuació, s'explica el mètode de qualificació de la CGC que combina el seu propi sistema a través de colors amb el sistema numèric de l'*Overstreet Comic Book Price Guide*, tot indicat en una etiqueta final que s'aplica al material de protecció de l'exemplar. El procés de qualificació és molt important, ja que serveix per a realitzar un certificat únic per a cada còmic que determina el seu valor, molt difícil de falsificar.

L'exemplar que s'envia per a ser taxat a la CGC és examinat pel Departament d'Experts en Detecció de Restauracions, on se sotmet a una prequalificació. A continuació es col·loca en una protecció de Mylar® a la qual s'incorpora una etiqueta amb un número identificatiu i un codi de barres que conté tota la informació de l'exemplar, emmagatzemant-se a la base de dades dels ordinadors de la CGC. No s'aporta més informació visible de l'exemplar perquè la valoració sigui el més imparcial possible.

L'avaluació és realitzada per dos experts separatament. Durant l'examen, es comença per comptar les pàgines i comprovar que no en falti cap, també es recullen totes les peculiaritats o defectes que influencin en la seva posterior qualificació, i es realitza una comprovació de possibles intervencions de restauració. Cada expert realitza un informe i assigna un grau de qualificació que introdueix a l'ordinador central, però cap dels dos té accés a l'informe de l'altre per a no deixar-se influenciar en la seva valoració. Es revisen els resultats i, si existeix un gran desacord entre les puntuacions, es discuteix, realitzant nous exàmens fins arribar a una nova determinació. Un cop acabada la revisió, si tots els graus coincideixen o tenen una puntuació semblant, l'ordinador compara els dos informes i realitza una valoració mitjana, assignant-li una qualificació que combina colors i números.

QUALIFICACIÓ NUMÈRICA

La següent escala⁹ és la utilitzada pels experts per a la taxació dels còmics, extreta de l'*Overstreet Comic Book Price Guide*, considerada com la màxima autoritat en qualificació i taxació de còmics d'Estats Units. Començà a publicar-se el 1970, per Robert M. Overstreet, com a guia per als col·leccionistes de còmics de l'Edat d'Or i de Plata, però més tard es va ampliar a tota la història del còmic.

P1-10 GRADING SCALE

10	Gem Mint	9.2	Near Mint -	7.0	Fine / Very Fine	4.5	Very Good +	2.0	Good
9.9	Mint	9.0	Very Fine / Near Mint	6.5	Fine +	4.0	Very Good	1.8	Good -
9.8	Near Mint / Mint	8.5	Very Fine +	6.0	Fine	3.5	Very Good -	1.5	Fair/Good
9.6	Near Mint +	8.0	Very Fine	5.5	Fine -	3.0	Good / Very Good	1.0	Fair
9.4	Near Mint	7.5	Very Fine -	5.0	Very Good / Fine	2.5	Good +	0.5	Poor

⁷ <http://www.ha.com>

⁸ Per a la seva consulta en línia: <http://www.comicspriceguide.com>

⁹ Escala de l'1 al 10, on aquest últim és considerat la puntuació superior.

QUALIFICACIÓ PER COLORS

Utilitzada exclusivament per la CGC, es regeix per una escala de colors que indiquen a simple cop d'ull algunes de les característiques bàsiques de l'exemplar.

UNIVERSAL (BLUE)

Aquesta etiqueta s'aplica als còmics que no tenen una qualificació especial i és la numeració l'únic que determina el seu valor. **7**

SIGNATURES SERIES (YELLOW)

En aquest cas, l'etiqueta groga s'utilitza en aquells còmics que van ser firmats per un personatge important en el món del còmic, ja sigui l'autor o l'editor (prèviament verificat per la CGC). **8**

QUALIFIED (GREEN)

S'utilitza per a còmics certificats, que tenen un defecte important o que necessiten una descripció específica. També s'utilitza per a còmics firmats o amb notes, que no estan autenticades. **9**

RESTORED (PURPLE)

S'aplica als còmics que han estat restaurats, es distingeix entre:

P: Restauració executada per un professional.

A: Restauració realitzada per un *amateur*.

S'afegeix S (*slight*) si la peça ha estat intervinguda mínimament, M (*moderate*) si la restauració és més evident i E (*extensive*) si la peça ha estat intervinguda en excés. **10**

SIGNATURE SERIES RESTORED (YELLOW/PURPLE)

Aplicada als còmics restaurats que han estat firmats per algú d'importància en el món del còmic (prèviament verificat per la CGC). El grau de la restauració també s'inclou a l'etiqueta. **11**

MODERN (RED)

Etiqueta obsoleta, utilitzada originàriament per a distingir còmics moderns.

Posteriorment, s'envia l'exemplar al Departament d'Encapsulat, on s'encapsula mitjançant una combinació de pressió i vibració ultrasònica. La peça és codificada degudament mitjançant l'etiqueta impresa amb el número d'identificació, el títol del còmic, l'editor, l'artista si es coneix i s'inclou la qualificació numèrica i per colors assignada a l'avaluació.

Finalment, s'envia al Departament de Control de Qualitat, per a assegurar que les etiquetes són adequades al grau i que la informació complementària és correcta. Un cop realitzat el procés, el còmic es torna al seu propietari per correu postal, col·locat verticalment dins d'una capsula de cartó molt resistent.

RESTAURACIÓ

Com ja hem comentat, alguns exemplars són peces de gran valor en el mercat i els seus col·leccionistes estan molt conscienciats de la necessitat de la seva correcta conservació. En els casos en què l'obra es troba degradada, des del punt de vista comercial, el valor disminueix, motiu pel qual és habitual restaurar-los.

A l'estat espanyol, el col·leccionisme de còmics està cada vegada més estès, fet que ha donat lloc a la proliferació d'empreses i comerços que s'hi relacionen. Tot i que alguns col·leccionistes procuren portar els seus exemplars a professionals de la conservació i la restauració, existeix un sector molt ampli de propietaris que no sap on ha d'anar. Això queda reflectit a les pàgines web i blocs especialitzats, on sovint es demana informació a altres usuaris, a la recerca de consells sobre conservació preventiva i fins i tot tallers on poder portar els seus còmics fets malbé. Així doncs, moltes vegades, enfront del desconeixement del tema es dona informació i consells erronis, que poden provocar un ràpid deteriorament de les peces.

Als Estats Units, a causa de la seva tradició històrica, els còmics formen una part molt important de la cultura escrita i tenen, per tant, un lloc destacat dins de la restauració. Tant és així que trobem tallers i laboratoris que es dediquen quasi exclusivament a la seva conservació i restauració, tractant-ho pràcticament com una especialitat independent. Per aquest motiu i per la falta d'informació, molts col·leccionistes del nostre país tendeixen a guiar-se pels criteris de conservació i restauració dels còmics estatunidencs i opten per enviar a tallers i empreses especialitzats en la seva restauració els seus còmics més valuosos. El cost d'enviar aquestes peces als Estats Units i el de la restauració és bastant elevat, fet pel qual s'hi recorre només quan es tracta d'exemplars importants.

El tipus de restauració que realitzen aquests tallers és bastant intervencionista, ja que més que cercar la seva estabilització (respectant l'efecte del pas del temps),

intenten retornar a l'exemplar el seu aspecte inicial, utilitzant mètodes radicals i que no sempre respecten els principis de la conservació i restauració dels béns culturals acordats pels organismes internacionals que vetllen per a la conservació del patrimoni cultural¹⁰ i, fins i tot, entren en conflicte amb els criteris bàsics del seu propi país.¹¹

Aquestes pautes d'intervenció venen marcades per les grans empreses de taxació, que donen més valor a aquells exemplars que presenten la mateixa aparença que tenien quan es publicaren, donant lloc a l'aparició de tallers on es realitzen tractaments que modifiquen radicalment l'aspecte de l'obra.

Així, doncs, es pot entendre que la restauració de còmics sigui un tema bastant controvertit, en què per una banda hi ha els defensors de la reparació com una manera d'augmentar el seu valor, i, de l'altra els que hi estan en contra per considerar que són mètodes agressius que només cerquen augmentar el preu de l'exemplar.

A més dels processos utilitzats habitualment en conservació i restauració d'obra gràfica (aplicats en funció de les necessitats de cada obra), s'estan utilitzant tractaments que creiem que són molt intervencionistes, ja que responen als criteris estètics anteriorment esmentats. Alguns d'ells són:

PRESSING

Consisteix en aplicar pressió directa sobre la superfície del còmic, a fi d'eliminar deformacions i alteracions que redueixen el grau de qualificació de l'exemplar. L'ús d'aquest procediment no implica el desmuntatge del còmic, encara que en els casos en què la peça presenta alteracions molt greus, el millor mètode és retirar les grapes i tractar els bifolis separadament.

Es pot realitzar les vegades necessàries fins a corregir l'alteració i poden utilitzar-se diferents tècniques en el procés,

col·locant la peça entre planxes o passant-la entre rodets per a aplicar pressió.

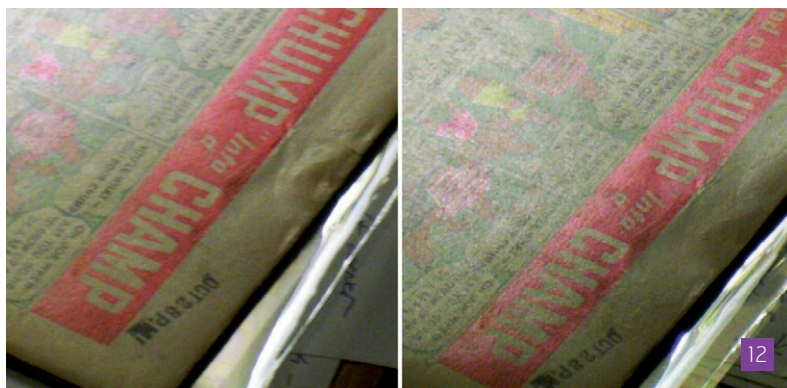
Aquest procés no elimina tot tipus d'alteracions (com absències de suport o de l'element sustentat), però sí petits esquinços i deformacions (arrugues, plecs...).¹²

Podem trobar exemplars on algunes pàgines del bloc sobresurten de la resta. El pressing s'utilitza per a igualar la mida de tot el bloc, ja que la calor i la pressió dilaten tots els fulls, alineant-los.¹³

Observació de les deformacions del suport amb llum rasant, abans i després del tractament (Fotografia: Certified Guaranty Company, LLC).

¹⁰ www.international.icomos.org; www.mcu.es/patrimonio/MC/IPHE/Documentacion/Documentacion.html; www.international.icomos.org/publications/index.html

¹¹ A la pàgina web de l'*American Institute for Conservation of Historic and Artistic Works* (www.conservation-us.org) pot consultar-se el codi ètic, la definició de la professió i les seves competències.

Exemple de desplaçament dels fulls del bloc i correcció de les alteracions mitjançant l'ús de pressing (Fotografia: Certified Guaranty Company, LLC).

Són molts els tallers de restauració nord-americans que inclouen aquest mètode entre els seus serveis, encara que no expliquen exactament en què consisteix. A més no examinen els materials constituents del còmic, ni profunditzen en el seu estudi amb anàlisis físico-químiques

Exemple de blanqueig (Fotografia: Certified Guaranty Company, LLC).

(caracterització de fibres, determinació del pH...), per qual cosa, la peça pot patir greus i irreversibles danys durant el procés, dels quals no se'n fan càrrec.

El procés és tan intervencionista que, per a evitar futures reclamacions, l'empresa obliga prèviament al client a emplenar un document, mitjançant el qual se li adverteix de l'agressivitat del procés i de les seves possibles conseqüències. Amb aquest document, el client eximeix a l'empresa restauradora de tota responsabilitat pels danys que pugui arribar a patir la peça durant el procediment.

ELIMINACIÓ DE TAQUES

Aquest procés és, com l'anterior, molt intervencionista i agressiu. Es realitzen banys en dissolvents per a retirar tot rastre de taques sigui quin sigui l'origen, però no s'esmenta en cap cas el producte utilitzat.

El resultat estètic és efectiu, però no sabem fins a quin punt pot arribar a afectar l'estructura del material. Seria necessari estudiar les conseqüències d'aquest procés a curt i llarg termini.

BLANQUEIG

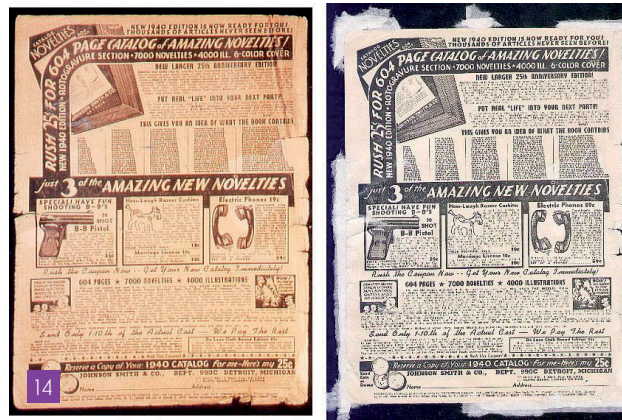
Per a la fabricació dels còmics s'utilitzava un paper de baixa qualitat, pensat per a publicacions temporals (com diaris, revistes...) i dirigit inicialment a un públic jove, per tant, havia de tenir un preu econòmic.

Aquest tipus de paper sol acidificar-se produint un esgrogueïment i/o enfosquiment generalitzat, tornant-se fràgil en la seva manipulació. Aquestes alteracions són provocades per causes intrínseques (ús de pastes de fustes, que contenen gran quantitat de lignina) i accentuades per causes extrínseques (condicions ambientals i un emmagatzematge incorrecte).

En aquest cas, s'opta pel blanqueig sistemàtic del suport. Com hem comentat anteriorment, en aquests procediments s'utilitzen productes el nom dels quals no s'esmenta en cap cas. Són intervencions molt radicals que pretenen deixar el suport del color el més semblant al que la peça se suposa que presentava originalment, sense tenir en compte les conseqüències a nivell de conservació que poden produir en la cel·lulosa, component principal del paper i fàcilment alterable per aquests productes. ¹⁴

REINTEGRACIÓ MATÈRICA I CROMÀTICA

Com que es pretén retornar la peça al seu estat inicial, en cas de pèrdua de suport, es reintegra amb un paper de les mateixes característiques que l'original, i a continuació es reintegren cromàticament les llacunes, copiant d'un altre

exemplar conservat si es té o de forma il·lusionista, sense cap tipus de diferenciació entre l'afegit i l'original.

Criem que aquest tipus d'intervencions no valoren les alteracions i degradacions de la peça com a part de la història de cada exemplar i en aquest intent de retorn a l'original, eliminen tot allò que el fa únic. ¹⁵ i ¹⁶

- ¹² www.normacomics.com;
www.gigamesh.com/libreria.html
- ¹³ www.comicsupply.com;
www.ultrapro.com; universal-comics.com

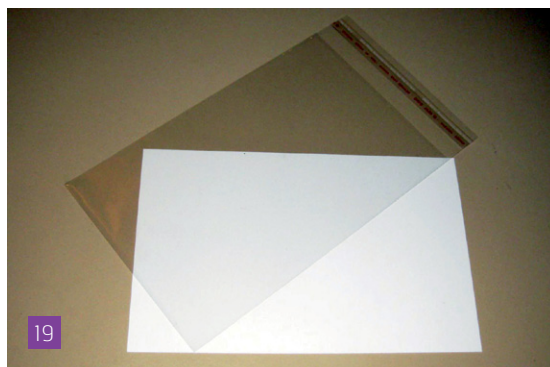
Exemple de reintegració matèrica i retoc cromàtic abans i després del tractament (Fotografia: Certified Guaranty Company, LLC).

CONSERVACIÓ

En general, els factors bàsics a tenir en compte per a la correcta conservació d'una obra gràfica són les condicions mediambientals, la seva manipulació, el seu emmagatzematge i el material de protecció.

Com qualsevol tipus de paper, és recomanable conservar els còmics en un lloc fresc i sec. La temperatura ideal no hauria de superar els 18-20 °C i la humitat relativa hauria d'estar al voltant del 50%, evitant canvis bruscos. El més adequat seria realitzar revisions periòdiques del seu estat, així com netejar i ventilar la peça per a evitar l'acumulació de pols i brutícia.

A causa del valor que s'ha donat als còmics en les darreres dècades, ha sorgit una tendència al col·leccionisme i, per tant, una preocupació per la seva preservació. Tant és així, que actualment el material de conservació és present a totes les botigues de venda de còmics ¹² i pàgines web relacionades. ¹³ El valor que se'ls dona és tant, que comencen a prendre's mesures de conser-

¹⁴ <http://aecomics.com/blog/como-puedo-conservar-mis-comics> [Consulta: 12 maig 2010].

<http://guia.mercadolibre.com.mx/conservar-buen-estado-un-comic-22610-VGP> [Consulta: 12 maig 2010].

<http://guia.mercadolibre.com.ar/-Conservar-> [Consulta: 12 maig 2010].

¹⁵ Normativa qualitat ISO: ISO 9895:2008, ISO 18902:2007, ISO 16245:2009.

¹⁶ www.arteymemoria.com; www.mfluvia.com; www.stem-museos.com

¹⁷ El material mostrat a la taula pot trobar-se en empreses de distribució de material de conservació i restauració, així com a botigues de còmics i pàgines web, amb la diferència que el material comercialitzat pels primers ofereix unes garanties de qualitat i informació que els altres no proporcionen.

¹⁸ Resina que pertany a la família dels copolímers d'acrilonitril-metil acrilat. S'utilitza en la fabricació d'una gran varietat d'envasos (productes mèdics i farmacèutics, de la llar i la cura personal, de la indústria alimentària...), caracteritzats per la seva flexibilitat, resistència i per proporcionar un millor aïllament dels productes. Per a més informació consulteu: www.ineosbarex.com.

¹⁹ Algunes de les empreses, com l'esmentada CGC, ofereixen un servei d'encapsulat que consisteix en extreure l'aire de la funda abans de segellar-la.

17. Funda per a còmics i respatlle de cartró (Fotografia: Epic Comics, LLC).

18. Caixes de cartró lliures d'àcid per a l'emmagatzematge dels còmics (Fotografia: BCW supplies).

19. Respatllers de cartró comercialitzats en una pàgina web especialitzada en el còmic. Pot apreciar-se l'absència d'informació sobre el producte a l'etiqueta (Fotografia: BCW supplies).

vacació preventiva des del mateix moment en què s'adquireixen encara que siguin exemplars nous. Circulen també guies¹⁴ sobre conservació preventiva bàsica per a col·leccionistes, on, fins i tot, es donen indicacions de com manipular els exemplars.

Cal recalcar que el material que se subministra en aquestes botigues no té informació fiable, atès que no s'especifica el laboratori fabricant, ni la composició del material,

ni les característiques tècniques, per la qual cosa és difícil assegurar si s'acompleix la normativa de permanència.¹⁵ S'anuncien aquests productes com a lliures d'àcids, i s'arriba a classificar-los per durabilitat (100, 200... anys), però no podem saber fins a quin punt aquests materials compleixen allò que anuncien, ja que no aporten cap garantia de qualitat. ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹

Les principals empreses distribuïdores de material de conservació i restauració¹⁶ també ofereixen aquests productes, però amb garanties de qualitat i informació sobre el material (fitxes tècniques), a diferència dels anteriors.

A continuació es mostra en una taula el material que podem trobar i les seves característiques:¹⁷

	Nom	Ús	Material	Característiques	Comercialització
PROTECCIÓ INDIVIDUAL	Fundes	Per a protecció individual dels exemplars.	Mylar®, polipropilè, Barex®. ¹⁸	Transparents, de diferents gruixos, mides i lliures d'àcids. Algunes tancades al buit, ¹⁹ altres inclouen autotancament adhesiu.	Empreses de distribució de material de conservació i restauració, botigues especialitzades de còmics, pàgines web de compravenda de còmics.
	Respatllers	Dins la funda, aporten rigidesa per a evitar deformacions, quan s'emmagatzemen en vertical.	Cartró, polietilè o PVC.	Làmines de diferents gruixos i mides, lliures d'àcids amb reserva alcalina.	
	Fulls de protecció	S'intercalen entre les pàgines per a retenir els contaminants atmosfèrics nocius que poden provocar acidesa i també per a evitar el traspàs de l'element sustentat en cas de les tintes greixoses. També absorbeix olors (fums, humitat, acidesa).	Cotó 100%, Zeolite SPZ.	Fulls ultrafins de color blanc, de diferents mides i gruixos.	
MATERIAL D'EMMAGATZEMATGE	Caixes o caixons	Per a guardar tots els exemplars d'una col·lecció, prèviament emmagatzemats individualment.	Cartró, PVC.	Lliures d'àcids, amb reserva alcalina. Diferents mides depenent del volum de la col·lecció.	

CONCLUSIONS

A partir d'aquest treball ens hem adonat que els col·leccionistes de còmics gasten grans quantitats de diners en les seves peces, tant en l'adquisició com en la conservació i la restauració de les mateixes. Com a resposta a la gran demanda, han sorgit empreses que abasteixen de material de conservació aquests particulars. Es ven material en el qual s'assegura que la peça es conservarà intacta durant 200, 300 o 400 anys, però no es donen les dades sobre el fabricant ni el laboratori. En la majoria dels casos s'ha de creure el que posa la breu etiqueta que els acompanya, atès que no hi ha més informació.

Alguns col·leccionistes envien els seus còmics més valuosos a restaurar als Estats Units, on, com hem vist, els mètodes que s'utilitzen per a intervenir la peça només tenen en compte el resultat estètic, sense considerar la seva funció (un cop restaurats es tornen al propietari encapsulats, i no han de tornar a obrir-se), ni la seva conservació futura (són tractaments irreversibles, on la peça pateix canvis en la seva estructura). Tant és així, que es corre el perill que s'implantin els seus processos com els més adequats i correctes per a la restauració de còmics.

En molts dels blocs que hem visitat, també hem pogut notar que hi ha col·leccionistes que s'interessen per a trobar tallers i professionals que coneguin el sector, als quals poder enviar les seves peces fetes malbé o simplement per a informar-se sobre conservació preventiva.

S'ha de mencionar que el Saló del Còmic i el Saló del Manga de Barcelona en la seva vint-i-vuitena edició han reunit aquest any més de 60.000 visitants, fet que suposa,

respecte l'any anterior, un increment aproximat del 10%. A més a més, s'ha posat ja en marxa el projecte per a la creació d'un museu dedicat al còmic i la il·lustració a la ciutat de Badalona. D'aquestes dades podem extreure que el còmic és un sector que ha anat en augment i que interessa cada cop més al públic.

Per tot això, creiem que és necessari donar a conèixer a aquest sector els criteris bàsics de conservació i restauració d'obra gràfica actuals i, per tant, el primer pas és començar a tenir-los en consideració.

BIBLIOGRAFIA I RECURSOS D'INTERNET

Daniele BARBIERI, *Los lenguajes del cómic*, Barcelona: Ed. Paidós, 1993.

Javier CONDE, *Del tebeo al cómic: un mundo de aventuras*, Madrid: Editorial LIBSA, 2001.

Les DANIELS, *Golden Age of DC Comics: 365 days*, Londres: Harry Abrams, 2004.

Will EISNER, *El cómic y el arte secuencial*, Barcelona: Norma Editorial S.A., 1998.

Will EISNER, *La narración gráfica*. Barcelona: Ed. Norma, 2000.

Gary MARTI, Steve RUDE, *El arte del entintado del Comic Book*, Madrid: La Factoría de Ideas, 2000.

Scott Mc CLOUD, *Entender el cómic*, Bilbao: Astiberri, 2005.

Arsenio SÁNCHEZ HERNANPÉREZ, *Políticas de conservación en bibliotecas*, Madrid: Arco Libros, 1999.

Dez SKINN, Mark MILLAR, *Comic Art Now: Ilustración de cómic contemporáneo*, Barcelona: Editorial Gustavo Gili, 2009.

Jaume VIDAL, *De Yellow Kid a Superman: una visión social del cómic*, Barcelona: Fundació Josep Comaposada, 1999.

<http://www.cfpcomics.com/press.htm> [Consulta: 17 novembre 2009] [Consulta: 6 maig 1997].

<http://www.comicscenter.net/en/home> [Consulta: 17 novembre 2009].

<http://www.ineosbarex.com> [Consulta: 17 novembre 2009].

<http://www.stem-museos.com> [Consulta: 16 gener 2010].

<http://pages.ebay.es/buy/guides/comics-buying-guide/> [Consulta: 16 gener 2010].

http://www.comicsupply.com/index.php?cPath=361_21 [Consulta: 16 gener 2010].

<http://www.eclipsepaper.com/pressing.htm> [Consulta: 16 gener 2010].

<http://www.comic-art.com> [Consulta: 20 febrer 2010].

http://www.therestorationlab.com/article.php?article_id=2 [Consulta: 20 febrer 2010].

<http://www.cgccomics.com> [Consulta: 17 novembre 2009, 2 desembre 2009, 03 febrer 2010, 05 març 2010].

<http://www.comiccovers.com/> [Consulta: 05 març 2010].

http://www.restaurart.com/es/comics_es.htm [Consulta: 24 juliol 2010].

<http://www.fantasymasterpieces.com> [Consulta: 28 octubre 2010].

<http://www.iso.org> [Consulta: 10 novembre 2010].